

6. Державин Н.С. Болгарские колонии в России // Сборник за народш умотворекия и народопись. Кн. XXIX. София, 1914. 260 с.

7. Запорізький обласний державний архів. Ф. Р-3667, оп. I, од. зб. 257.

8. Крылов Н. История педагогического образования в Мелитополе. Интелект. 2000. № 7 (вересень). С. 3.

9. Окса М.М. Вивчення дисциплін загальнопедагогічної підготовки вчителя у педагогічних вузах

України (1917–1991 рр.). К.: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. 315 с.

10. Павел Дзякович: первый историк Мелитополя. URL: <http://vmelitopole.ru/stati/izvestnye-melitopoltsy/pavel-dzyakovich-pervyj-istorik-melitopolya>.

11. Сідельнікова В.Ш. Середня педагогічна освіта в УРСР в період 1917–1930 рр. // Наук, записки Харків, пединституту. Педагог. Харків, 1958. С. 39–62.

УДК 37.018:355.231(477)(09)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УКРАЇНІ У 1920–1940 РР.

Тичина І.В., аспірант кафедри педагогіки
Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті виділені методологічні підходи до вивчення проблеми підготовки військових фахівців на території України (1920–1940 рр.) на трьох рівнях: філософському, загальнонауковому та конкретнонауковому. Обґрунтовано застосування та висвітлена сутність методологічних принципів даного дослідження.

Ключові слова: військовий фахівець, військова підготовка, методологічний підхід, принцип, методологія.

В статье выделены методологические подходы к изучению проблемы подготовки военных специалистов на территории Украины (1920–1940 гг.) на трех уровнях: философском, общенаучном и конкретнонаучном. Обосновано применение и отображена сущность методологических принципов данного исследования.

Ключевые слова: военный специалист, военная подготовка, методологический подход, принцип, методология.

Tychyna I.V. METHODOLOGICAL APPROACHES AND PRINCIPLES TO THE PROBLEM OF MILITARY SPECIALISTS TRAINING IN UKRAINE IN 1920–1940 YEARS

The article outlines methodological approaches to the problem of military specialists training on the territory of Ukraine (1920–1940) on three levels: philosophical, general scientific and specific scientific. The application and the essence of the methodological principles of this research is substantiated.

Key words: military specialist, military training, methodological approach, principle, methodology.

Постановка проблеми. Проведення наукових розвідок із метою відтворення історичного минулого організації підготовки військових фахівців на території України у 1920–1940 рр. вимагає концептуального підходу на основі певної методології, застосування певних методів. Оскільки метод у найзагальнішому значенні – це певний спосіб дослідження якоїсь проблеми чи завдання, тобто метод являє собою систему правил, принципів і прийомів підходу до вивчення явищ та закономірностей розвитку природи, суспільства, мислення або практично перетворюючої діяльності людини [1]. Поняття методу ввели в науковий обіг стародавні греки, інтерпретуючи його як шлях дослідження, теорію, вчення, спосіб досягнення мети, вирішення конкретного завдання, сукуп-

ність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності. Так, загальновідомим є вислів англійського філософа XVII століття Ф. Бекона, який порівнював метод із ліхтарем, який освітлює шлях вченому, вважаючи, що навіть кульгавий, який йде з ліхтарем по дорозі, випередить того, хто біжить у темряві по бездоріжжю [2].

Виклад основного матеріалу. Термін «методологія» грецького походження й означає вчення про метод або теорію методу. У широкому контексті методологія трактується як сукупність загальних, насамперед світоглядних принципів, а також як вчення про методи пізнання, що обґрунтовує вихідні принципи й способи їхнього конкретного використання в пізнавальній і практичній діяльності; у вузькому розумін-

ні – як учення про методи наукового дослідження [3, с. 21].

У структурі методологічного знання на сьогодні відомі різні класифікації методів наукового дослідження. Так, професор Н. Сейко виокремлює такі рівні: філософський, або загальнонауковий, конкретно-науковий і технологічний (прикладний) [4, с. 203]. Професор В. Бенера, у свою чергу, виділяє чотирирівневу структуру методів дослідження, зокрема: фундаментальні, загальнонаукові, конкретно-наукові, конкретні методи, що використовуються для вирішення спеціальних завдань дослідження [3, с. 21].

Для розгляду дослідження підготовки військових фахівців досліджуваного періоду за основу була взята структура методологічного знання, що відповідає трьом концептам: філософському, загальнонауковому та конкретно-науковому.

У парадигмі історико-педагогічних досліджень важливу методологічну роль відіграє філософія, що визначає загальну стратегію основ пізнання. Як вказує Н. Гупан, традиційно методологічною основою історико-педагогічних і історіографічних досліджень значною мірою залишається філософія [5]. Філософська, або фундаментальна, методологія – це вищий рівень методології науки, що визначає загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності [6, с. 5].

На філософському рівні сутність методології військового історико-педагогічного дослідження полягає, перш за все, у встановленні об'єктивного підходу до аналізу конкретного історичного матеріалу; його організації, об'єктивного відбору та осмислення; класифікації безпосередньо об'єктів дослідження та визначення найбільш суттєвих; виділення в історико-педагогічному матеріалі загального та конкретного; виявлення і обґрунтування тенденції розвитку військово-педагогічної думки тощо.

Обґрунтуванню проблеми підготовки військових фахівців у досліджуваній період сприяло застосування цивілізаційного підходу, адже через призму вивчення тогочасної цивілізації можливе усвідомлення тих чи інших перетворень та змін, що впливали на становлення та розвиток військової освіти досліджуваного періоду. Говорячи про цивілізацію даного дослідження – це особливий вид радянського суспільства, а саме військові фахівці, яких готували у військових навчальних закладах тогочасної України та на підготовку яких впливали: географічне середовище (військові навчальні заклади на території тогочасної України – значну увагу приділяли підготовці україномовних воїнів), економіка (низький рівень фінансу-

вання військових шкіл, як один з наслідків національно-визвольної війни), духовні цінності (ідеологія радянського уряду виховувала військових фахівців у дусі відданості Радянському союзу та партії), політична система, соціальна організація (Головне управління військових навчальних закладів, військовий навчальний заклад) тощо.

У дослідженні даної проблеми цивілізаційний підхід використовується, в першу чергу, під час визначенні ролі Радянського союзу в розробці концептуальних основ виховання курсантів у військових навчальних закладах досліджуваного періоду та визначення рушійних сил даного процесу.

Окрім того, застосовуючи цивілізаційний підхід в аналізі історіографічних джерел та публікацій, забезпечується цілісне сприйняття відображеної в них дійсності. Аналізуючи різні історичні аспекти зазначеної проблеми, здебільшого акцентується увага на конкретному суб'єкті – військовому фахівці, який слугує головним носієм військової підготовки, військової дисципліни та правопорядку в Збройних Силах.

До другого концепту методологічних знань – рівня загальнонаукової методології – належать загальнотеоретичні підходи, що є визначальними засадами певного кола наукових галузей. Одним із них є системний підхід, який вимагає досліджувати будь-яке історико-педагогічне явище як системне утворення, виділяючи ознаки системи: наявність сукупних елементів, кожен з яких є мінімальною одиницею, що має межу подільності в рамках цієї системи; наявність певних зв'язків і відношень між елементами системи; функціонування системи та її властивості зумовлені її структурною специфікою; наявність у системі певного рівня цілісності, тобто внутрішніх інтегративних якостей, що виникають унаслідок взаємодії її елементів; наявність спільної структури, яка об'єднує всі елементи системи й забезпечує повноту названих елементів та узгодженість усіх їхніх функцій; наявність зв'язків з іншими системами; цілеспрямованість системи на вирішення якоїсь проблеми [7, с. 27–34].

Загальнонаукова методологія підготовки військових фахівців в Україні у 1920–1940-х рр., представлена системним підходом, відображає загальний зв'язок та взаємозумовленість явищ та процесів, що відбувалися в період становлення та розвитку військової освіти в міжвоєнний період. Під системою, в першу чергу, розуміється військова освіта досліджуваного періоду та безпосередньо процес військової підготовки, а до елементів цієї системи відносяться: державні керівники СРСР,

Головне управління військовими навчальними закладами, керівний склад військових начальних закладів, командний та викладацький склад, особистість (військовий фахівець або курсант), тогочасне соціальне, освітнє й політичне середовище, в якому формувалася система військової освіти. Саме тому системний підхід передбачає безперервний перехід від загального до часткового, в основі якого лежить істинна мета; дозволяє розглядати педагогічний процес із точки зору його структури, змісту, функцій, сукупності методів та засобів, системних зв'язків [8, с. 281].

Ще одним загальнонауковим підходом є герменевтичний, застосований для опрацювання наукових джерел, публікацій, праць видатних педагогів та архівних джерел. Герменевтика – це теорія та практика інтерпретації мовленнєвих творів, представлених знаками, символами і текстами, та наука про розуміння смислу мовленнєвих творів; мистецтво тлумачення, спрямоване на виявлення істинного смислу тексту; важливий ресурс формування мовної особистості, яка володіє здатністю викладати свої думки в усній чи письмовій формі [9, с. 142].

У герменевтичному підході розуміння тексту передбачає розкриття його смислів, які не виражені експліцитно, та рух від розуміння частин до прогнозування змісту в цілому і навпаки – від розуміння цілого до усвідомлення змісту частин. Працюючи з текстом, кожен інтерпретує його по-своєму, добуває його, проектує на реальну дійсність, додаючи власне бачення і сприйняття, тобто народжує новий текст як об'єкт герменевтики.

До третього методологічного концепту педагогіки – рівня конкретної наукової методології – належать інтернаукові знання всього комплексу наук про людину. Конкретно-наукова методологія – це сукупність ідей або специфічних методів певної науки, які є базою для вирішення конкретної дослідної проблеми; це наукові концепції, на які спирається певний дослідник. Рівень конкретно-наукової методології передбачає звернення до загальноновизнаних концепцій провідних учених і визнаних у певній галузі науки дослідників [6, с. 18].

Для дослідження підготовки військових фахівців в Україні (1920–1940 рр.) нами були застосовані історико-хронологічний та історико-ретроспективний методи.

У свою чергу, історико-хронологічний метод полягає в тому, що події та явища історичного процесу у всій їх конкретності та різноманітності відображаються чітко в часовій (хронологічній) послідовності.

Цей метод дозволяє відтворити процес розвитку з його єдиними, специфічними та загальними рисами, встановити взаємозв'язки між явищами та процесами, що відбуваються в один і той самий період на різних територіях [10].

У межах історично-хронологічного методу виділяємо основні етапи становлення та розвитку системи підготовки військових фахівців на території України у 1920–1940 роках на засадах інституційного підходу, враховуючи особливості становлення та розвитку військових навчальних закладів від короткострокових військових курсів до широкої мережі військових навчальних закладів в умовах впливу суспільно-політичних, економічних чинників та реформ у РСЧА.

Застосування історико-ретроспективного підходу дозволяє розкрити сутність явищ і значення минулого з певної історичної дистанції, коли вже в тій чи іншій мірі виявилися історичні результати відповідної діяльності в минулому. Це дозволяє краще зрозуміти об'єктивну значущість і дати їй більш глибоку оцінку. Важливість даного підходу полягає в міждисциплінарності історико-педагогічного аналізу становлення та розвитку підготовки військових фахівців у військових навчальних закладах України в 1920–1940 роках. Досліджуючи певний період часу, ми можемо одержати значну і різноманітну інформацію про умови появи історико-педагогічного явища, ступеня впливу на нього ідеологічних поглядів і політичних змін.

Окрім того, в дослідженні історико-ретроспективний підхід використовується для здійснення аналізу історико-педагогічної, історичної, публіцистичної та архівної джерельної бази проблеми підготовки військових фахівців в Україні у міжвоєнний період. Окрім того, визначне місце займає ретроспективний розгляд теоретичних положень, висунутих видатними представниками вітчизняної громадської думки, державними і військовими діячами про підготовку військових фахівців, військову дисципліну і правопорядок в армії.

Дійсно важливу роль у методології проведеного дослідження відіграють його принципи. У сучасній історико-педагогічній науці основними принципами є: науковість, історизм, об'єктивність, детермінізм. У педагогів, які вивчають історію освіти, не викликає суперечок лише один принцип історизму. Інші принципи залишаються дискусійними. Так, О. Адаменко виділяє такі методологічні принципи історико-педагогічного дослідження: принцип об'єктивності; принцип можливості відтворення; принцип поєднання цілісного та аспектно-

го; принцип руху від опису до пояснення; етичний принцип; принцип історико-часової корекції; принцип науково-дослідницької ексклюзивності; принцип голографічності дослідження [11].

Враховуючи, що наше дослідження містить в собі історичний компонент, його методологічна основа базується на принципі історизму.

Основним у принципі історизму є підхід до кожного пізнавального предмету (дійсності) з усвідомленням того, що він розвивається. Принцип історизму вимагає розгляду всіх суспільних явищ, подій, процесів у послідовності і відповідності з конкретно-історичними умовами, обставинами, у взаємозв'язку і взаємообумовленості, в їх розвитку і зміні та розглядати подію чи особу в цілому поточному відрізку часу, а не лише в один момент. Окрім того, для повного визначення принципу історизму недостатньо розглядати сучасне очима минулого та думати, що минуле дає можливість зрозуміти сучасне. Усвідомлюючи історизм, треба враховувати зворотній рух пізнавальної наукової думки. Тобто не тільки сучасне пізнається з погляду минулого, але й минуле пізнається з точки зору сучасного. Тож пізнавальна наукова думка повинна рухатись від минулого до сучасного й від сучасного до минулого [12, с. 100–108].

Принцип історизму передбачає вивчення явищ, пов'язаних із підготовкою військових фахівців у процесі їх виникнення, становлення і розвитку, розгляд педагогічних явищ стосовно конкретної історичної досліджуваної епохи, соціально-економічних особливостей цієї епохи, що детермінують зміст, методи і організацію навчально-виховного процесу. Теорія та практика підготовки військових фахівців у широкому розумінні цього поняття постійно знаходилася та й зараз знаходиться в певній залежності від історичних, політичних змін у державі, загальнокультурного та наукового прогресу. У результаті перед нами стоїть завдання дослідити, як саме проводилася підготовка військових фахівців, як змінювались зміст, методи, засоби та організація підготовки протягом 1920–1940 рр. під впливом соціальних, політичних, економічних, військових умов, під впливом розвитку та досягнень науки та техніки. Реалізація принципу історизму дозволяє виявити тенденції історичного процесу, сформулювати уроки та рекомендації практичного характеру.

Невід'ємним принципом історико-педагогічного дослідження підготовки військових фахівців в Україні (1920–1940 рр.) слугує принцип об'єктивності. Принцип

об'єктивності вимагає наукового обґрунтування вихідних положень, застосування чіткої логіки та сучасних технологій дослідження, виключення суб'єктивізму, упередженості в підборі джерел й оцінці історичних фактів.

Під час проведення історико-педагогічного дослідження встановленню об'єктивності перешкоджає ряд факторів: людський фактор; спроба встановлення факту без спроб довести його існування; сприйняття фактів на віру; інформація, що носить безсумнівний характер, але вимагає значних витрат часу на її перевірку; поділ фактів на «чорне» та «біле»; непорушність усталених, достовірних стереотипів в уяві людей тощо. У цілому об'єктивність дослідника передбачає неупереджене ставлення до фактів (подій) і їх інтерпретації між минулим, сьогоденням і майбутнім.

Принцип об'єктивності особливо важливий для нашого дослідження, оскільки висвітлення радянського минулого, діяльності Головного управління військових навчальних закладів, рішень правлячої партії та її керівників, функціонування військових навчальних закладів, минулого нашої держав, зокрема, та багатьох інших історичних фактів вимагає вивчення історичних джерел, займаючи нейтральну позицію та ставлячись неупереджено до літератури безпосередньо агітаційного характеру, враховуючи негативне ставлення сьогодення до радянської доби.

Значення принципу єдності логічного й історичного в історико-педагогічному дослідженні досліджували О. Сухомлинська, Л. Ваховський, Г. Корнетов та інші. Як вважає Л. Ваховський, для проведення історичного дослідження певного педагогічного явища необхідно рухатись від теорії до історії, тобто дивитися на історико-педагогічне явище крізь призму сучасної педагогічної науки [13, с. 9–17].

Принцип єдності логічного й історичного в дослідженні професійної підготовки військових фахівців в Україні (1920–1940 рр.) застосовується таким чином: відтворення даного педагогічного явища з точки зору історії характеризується тим, що потрібно стежити за змінами та поворотами історії. Йти за реальною історією – означає уміня зрозуміти не лише сутність закономірних зв'язків цього процесу, але й форму їх вияву [14]. Однак представляючи історію підготовки військових фахівців у досліджуваній період, необхідно дотримуватись логіки викладу матеріалу, враховуючи розвиток суспільства, його відображення в теорії педагогіки та освітньому процесі військових навчальних закладів, етапи розвитку

військової освіти та враховувати сучасний стан підготовки військових фахівців.

Застосування принципу історико-часової корекції в даному дослідженні передбачає обов'язкове врахування тих історичних обставин, в яких розвивався освітній процес. Для об'єктивного відображення підготовки військових фахівців у Радянській Україні в міжвоєнний період, а саме: обґрунтування основних етапів розвитку системи підготовки військових фахівців; висвітлення змісту, методів, форм та організації підготовки, що проводилася у військових навчальних закладах – необхідно враховувати значні зміни та перетворення у військовій освіті, поступову реорганізацію (з військових курсів до військових шкіл, а далі військові училища та академії), що висували нові вимоги до організації навчально-виховного процесу, вступників і професорсько-викладацького складу та безпосередньо впливали й на організацію навчання військових фахівців. Отже, військова підготовка видозмінювалася відповідно до інституційних реформувань, політичних та економічних чинників.

Принцип науковості передбачає достовірний аналіз, розкриття причинно-наслідкових зв'язків явищ, процесів, подій, які безпосередньо пов'язані з організацією підготовки військових фахівців досліджуваного періоду та висвітлені в наукових працях, архівних джерелах, навчальних планах, програмах, підручниках тощо. Розкриття причинно-наслідкових зв'язків професійної підготовки військових фахівців в Україні міжвоєнного періоду та сучасного стану підготовки військових фахівців дає можливість визначити та обґрунтувати перспективи професійної підготовки військових фахівців.

Висновки. Підсумовуючи методологічні основи підготовки військових фахівців на території тогочасної України, можемо зазначити, що вони мають полідисциплінарний характер, оскільки кожен із підходів (цивілізаційний, системний, герменевтичний, історико-хронологічний, історико-ретроспективний) та принципів (історизму, об'єктивності, науковості, єдності логічного й історичного, історико-часової корекції) не виключають дію один одного, а взаємодоповнюють.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Введення в економічну теорію: навчальний посібник / Е.Б. Бедрин, О.А. Козлова, Т.А. Саламатова, А.В. Толпегін. Єкатеринбург: УГТУ-УПІ, 2009. 210 с.
2. Теорія держави та права / Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є.О. Гіди. К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2011. 576 с.
3. Бенера В.Е. Методологічні засади розвитку теорії та практики самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих закладів освіти України (друга половина XIX – початок XX ст.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2010. № 3. С. 21–29.
4. Сейко Н.А. Дослідження історії доброчинності в сфері освіти України: методологічні підходи до проблеми. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2011. № 21. Ч. 1. С. 203–213.
5. Гулан Н.М. Українська історіографія історії педагогіки. К.: А. П. Н., 2002. 224 с.
6. Чмиленко Ф.О. Методологія та організація наукових досліджень. Д.: РВВ ДНУ, 2014. 48 с.
7. Коваленко Є.І. Методологічна функція історії педагогіки у становленні майбутнього педагога. Наукові записки. Сер.: Психолого-педагогічні науки. Ніжинський державний університет ім. Миколи Гоголя. 2012. № 4. С. 27–34.
8. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: кол. монографія / за ред. І.А. Зязюна. К.: Вид-во «Віпол», 2000. 636 с.
9. Лелеко В.В. Застосування герменевтичного підходу до вивчення тексту. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя: Психолого-педагогічні науки. 2011. № 10. С. 142–145.
10. Гюль Алі. Становлення та розвиток університетської освіти Туреччини у XIX – на початку XXI століття: дис... кандидат пед. наук: 13.00.01; Житомирський державний університет ім. І. Франка. Ж.: Вид-во ЖДУ, 2017. 226 с.
11. Касьян В.І. Філософія. К.: «Знання», 2008. 347 с.
12. Вдовиченко А.М. Історизм – методологічна основа взаємодії інтелігенції і влади в умовах трансформації українського суспільства. Інтелігенція і влада. 2004. Вип. 3. С. 100–108.
13. Маврін В.В. Інтерпретація концептуальних ідей педагогіки життєтворчості особистості в історико-педагогічному контексті. Педагогіка формування творчості особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2016. Вип. 48. С. 9–17.
14. Зельман Л.Н. Підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – початок XXI століття): дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Львів: Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. 2017. 278 с.